

Külföldi irodalom az Utunkban

Ha ötven év múlva a végzős magyar szakos államvizsgadolgozatot, vagy az irodalomtörténész disszertációt ír a mostani huszonöt éves *Utunk* külföldi szerzőiről, majdani dolgozatának nyugodtan adhatja a *Világirodalom az Utunkban* címet. Ad-digra ugyanis kiderül, hogy azok közül a szerzők közül, akiknek verseiből, pró-zájából az Írószövetség Kolozsváron megjelenő magyar nyelvű hetilapja a hu-zsodik század hetvenes éveiben ízelítőt nyújtott, kik bizonyultak világirodalmi rangú alkotóknak. Lehetséges, hogy újabb évtizedek múltán a 2020-as évek retroaktív normái is módosulnak; az is kiderülhet, hogy a ma élő alkotók leg-nagyobbjai közül nem is egy elkerülte a mai *Utunk* szerkesztőinek, fordítóinak figyelmét. Századunk húszas éveiben többen vallották első nagyságrendű írónak Romain Rolland-t és Gide-et, mint Proustot, vagy Lagerlöföt és Kellermannt, mint Musilt és Kafkát. Pedig hát... Hogy világirodalom és külföldi irodalom minőségi különbsége mennyire tudatosan érvényesül a határokon túli irodalom közvetítésére profilírozott folyóiratok szerkesztésében, arra elég kommentár nél-kül emlékeztetnünk a *Nagyvilág*, a *Secolul 20*, az *Inosztrannaja Lityeratura* cí-mére: a világirodalom megjelölést egyik sem tartalmazza.

Talán nem fölösleges ez a prognosztikon-ízű bevezető, hiszen már az óvatos-kodónak tűnő megkülönböztetés is eleve utal egy elsősorban nem kitekintésre hivatott irodalmi hetilap gondjaira, ami a nemzetközi anyag kiválasztását illeti, mind mennyiségi, mind minőségi szempontból. Az *Utunk* tizenkét oldalon közöl irodalmi publicisztikát (vezércikktől riportig), verset, novellát, olykor regényt, drá-mát folytatásban, iskolai oldalt, vitacikket, recenziót, tárcakritikát, zenei és kép-zőművészeti krónikát, színbírálatot, levelezést, híreket ország-világ művelődési ese-ményeiről, keresztrejtvényt — valószínűleg fel sem soroltam, mi mindent. Cikkünk tárgyát mindez annyiban érinti, hogy jelzi: a sokfelé megosztott terjedelemnek és figyelemnek mekkora — milyen csekély — hányada juthat a külföldi iroda-lomra. A +1 oldal esetenként, a nemzetközinek nevezhető 9. oldal és az utolsó oldal számról számra foglalkozik a tájékoztató híryanagtól a rövidebb tanulmá-nyig egy-egy külföldi író, költő valamely újabb alkotásával vagy — évfordulók alkalmával — életművével. Ezek az anyagok többé-kevésbé igényesen szolgálják az olvasó tájékozódását, eligazítják kortárs művek, alkotók, irányzatok igazán nem könnyen áttekinthető szövevényében. Kérdés, hogy egy hetilaptól lehet-e egyáltalán többet igényelni. Csakhogy erre a kérdésre tüstént kész a válasz, s ezt a választ nem az *Utunk*, mint olyan, pontosan körvonalazható arcéle, hanem iro-dalmi művelődésünk általános helyzete diktálja.

Örvendetes jelenség közönségünk igénye a folyamatos világirodalmi tájékoztásra. Sokan olvassák a *Secolul 20*-t; a *Nagyvilág*, az *Inostrannaja literatura*, a *Sinn und Form*, a *Les lettres françaises* előfizetés útján (utóbbi szabadárusításban is) hozzáférhető. Egyre többen olvasnának irodalmat idegen nyelveken is, ha könyvés folyóiratimportunk lépést tudna tartani a fokozódó igényekkel. Az *Igaz Szó* ritkán vállalkozik arra, hogy évente számottevőnek mondható ívszámot bocsásson a világ szépirodalmi termésének rendelkezésére. Holott — lévén egyetlen kifejezetten irodalmi jellegű havi folyóiratunk — a honi termés elhanyagolása nélkül is nagyobb részt vállalhatna ebből a megoszló feladatból. A *Korunk* világnézeti szemle, szükségképpen kevés teret juttathat a szépirodalomnak; súlypontjai egyre inkább a hazai magyar tudományosságot szóaltatják meg; irodalmi-esztétikai vonatkozásban is elsősorban rá hárul a tágabb összefüggésekre figyelő esszé, az elméleti szintézisek közlése.

Ezzel a nagyon sommás felsorolással — amelyből természetesen kimaradt *A Héttől a Megyei Tükörig* és az *Előréig* minden olyan hazai magyar sajtószerv, amelynek nem vagy alig lehet rendeltetése a világirodalmi kitekintés — az *Utunkra*, s amint láthatjuk, szinte kizárólag az *Utunkra* háruló misszió terhét kívántam érzékeltetni, s egyben ennek a misszióknak a felelősségét is. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között minden idegen nyelvből fordított szépirodalmi mű, vers vagy próza olyan fajsúlytöbbletbe jut, amelyet egyidejűleg két tényező határoz meg: egyfelől, a szóban forgó műnek reprezentatív módon kell képviselnie egy-egy nemzet kortárs irodalmát, esetleg azon belül egy erőteljesen érvényesülő áramlatot, csoportot, illetve egy-egy kiemelkedő alkotói egyéniséget; másfelől, számolni kell azzal, hogy olvasók ezrei számára — ha csak benyomásszerűen is — a gyors kontaktust idegen nemzetek irodalmának jelenével elsősorban éppen az *Utunk*-nak erre a célra fenntartott oldala jelenti. Elvben legalábbis. Túlzás? Aligha, hiszen az elképesztő késésekkel megjelenő, kitűnő *Secolul 20* — és hát beszéljünk könyvekről is —, a tulajdonképpeni rendeltetését éppen mostanság revidáló-tisztázó *Horizont* sorozat kínálta tájékoztató-művelődési lehetőségekkel az *Utunk* „világirodalmi” anyagának kiegészítő viszonyban kell lennie.

Hogy mi mit egészít ki — nos éppen ennek a tisztázása világíthat rá az *Utunk* funkciójára a külföldi irodalom megismertetésében a hazai magyar olvasókkal. Hogy a deduktív módszert kövessük: az *Utunk* feltétlenül feladatát teljesíti, amikor például Heinrich Böll *Csoportkép nővel* című új regényéből közöl részletet (1972. 15.). Ez a *tájékoztató funkció* azonban csakis abban az esetben érvényesülhet, ha megelőzi s mintegy kikényszeríti a Kritérionra háruló *művelődési funkció* teljesítését, vagyis ha a *Horizont*-sorozatban belátható időn belül megjelenik a regény maga. A fordító Veres István személyére és rátermettségére az *Utunk*-ban megjelent részlet kellőképpen felhívhatta a kiadó figyelmét. Hogy ez valós lehetőség, járható út, bizonyítja, hogy azok a finn és belga költők, akiket az *Utunk* 1971—1972-es számaiban Gellért Sándor, illetve Tóth István jóvoltából ismerhettünk meg, azóta már kötetben is megjelentek — tehát műveltséget kínáló, összefüggéseket érzékeltető, viszonyítási alapot biztosító módon, reális közegükben szolgálják világirodalmi ismereteinket.

Ennyiből is kitűnik talán, hogy hazai magyar művelődésünk kitekintést kínáló lehetőségei kizárólag munkamegosztással aknázhatók ki. Más szóval: az *Utunk* ez irányú erőfeszítéseit is csakis ennek a munkamegosztásnak az összefüggéseiben vizsgálhatjuk méltányosan és egyben tanulságosan. *Műveltséget — a szó teljes értelmében — a könyvkultúra nyújthat. Az irodalmi sajtónak mindenkori fel-*

adata a tájékoztatás, az úttörés, a figyelem (olvasói és kiadói figyelem) felkeltése, kivált, ha ezt a feladatot számos más feladat mellett kell betöltenie.

Miben áll tehát az *Utunk* tájékoztató funkciója a szomszédos és távoli nemzetek mai irodalmának megismertetésében? Aki tájékoztat, annak mindenekelőtt tájékozódnia kell, hiszen tájékozódás nélkül nem létezhet esztétikai normákat érvényesítő szelekció. A szelekciónak pedig természeténél fogva szempontjai vannak, a már említett esztétikai normák mellett, mozgékonyabb, az irodalom dinamikájára, csoportok, egyéniségek, áramlatok, tendenciák működésére, összefüggéseire figyelő szempontjai. Elképzelhető például, hogy egy, a hagyományos íráskultúra ápolására létrehívott folyóirat a külföldi irodalomból is a vele felfogásban, ízlésben rokon művekből válogat olvasói számára. Arra is van példa, hogy avantgarde folyóiratok programszerűen azt keresik és közlik fordításban, ami összekapcsolja őket a világ hasonló tendenciájú áramlataival. Az *Utunk* — nagyon helyesen — nem kötelezte el magát egyetlen alkotói módszer mellett sem, affinitások és averziók nyomát nehéz lenne oldalain felfedezni. Ezt a kritériumot tehát kizárhatjuk a válogatás lehetséges szempontjai sorából. Mi marad hát? A világnézet? Az *Utunkban* ez éppoly kevésbé lehet a számba jöhető szerzők taborát (a külföldieket is beleértve) megosztó tényező, mint az ország bármely más lapjában. Ez korántsem jelent persze beszűkülést, hiszen az idegen nyelvekből fordított szépirodalmi anyag szerzői között jöllehet nemcsak marxisták szerepelnek, az összkép változatosságában is egyértelmű: a szerzők eszmevilága a társadalmi haladás, a humanizmus legkülönbözőbb árnyalatait öleli fel. Az argentin Julio Cortazar például, aki *A találkozás* (1972. 16.) című elbeszélésében felismerhetően Che Guevarának állít emléket, egy ország közérzetére reprezentatívabb, mint például a katolikus Graham Greene, akinek világnézetéről az *Egy kínos baleset* (1972. 13.) kevesebbet árul el, mint kesernyés humoráról, pompás helyzetteremtő készségéről. Utóbbi közlésének egyetlen szépséghibája a déjá lu: a novellát évekkel ezelőtt olvashattuk a *Nagyvilágban*. Hogy nem mindenki olvashatta? Igen ám, de ha ilyen nagyon régen és meglehetősen teljességgel ismert szerzőt publikál az *Utunk*, talán helyesebb olyan írást választani tőle, amelyet még nem fordítottak magyarra. Valószínűnek tűnik, hogy mind az argentin, mind az angol író novellája a fordító (Asztalos Lajos, illetve Látó Anna), nem pedig a szerkesztő kezdeményezésére került a lapba. A tájékozott, képzett fordítógárda javaslatai persze célszerűen egészítik ki a szerkesztői koncepciót, válogatást. Kiegészítik, de nem pótolhatják. Mert hogy mikor, hol, mit olvas a műfordító, az lehet a véletlen műve. Kerülendő azonban, hogy a szerkesztő munkájában az esetlegesség a kelletténél nagyobb szerephez jusson. Maximalista igénnyel ebben az esetben sem léphetünk fel. A világ mai irodalmának reális arányokban való bemutatására csakis külföldi kiadványokkal, könyvvel, folyóirattal kellőképpen ellátott szerkesztő, illetve szerkesztőség vállalkozhat. Ebben a tekintetben pedig, jól tudjuk, az *Utunk* korántsem rendelkezik például az eszményien tájékozott *Secolul 20* lehetőségeivel. Megkockáztatnám azt a feltételezést, hogy éppen ennek a ténynek a tudata hat a megengedettnél is lefegyverzöbben, kialakítva azt az ismert, passzív szerkesztői munkastílust, amelyben a tevékeny tájékozódás, a tagadhatatlanul korlátozott lehetőségek felkutatásának, kihasználásának igénye minimálissá zsugorodik: a szerkesztő „méla lesben” várja, hogy az alkalom, az anyag kopogjon a szerkesztőség ajtaján.

E mellett az objektíve és szubjektíve fékező körülmény mellett a következetes válogatási szempontok érvényesítésének van még egy el nem hanyagolható akadálya. Művelődésünk hagyományaiból következik, hogy a műfordítás fo-

galmához szinte kizárólag a néhány úgynevezett (és nem egészen indokolatlanul úgy nevezett) világnyelv valamelyikének az ismerete társul. Főlöszleg itt számokkal operálni. Egy hivatásosan szellemes angol szerző írta valahol, hogy a hazugságnak három változata ismeretes: a közönséges hazugság, az irodalom és a statisztika... Esetünkben a statisztika csakugyan megtévesztő lenne. A nyelvi megosztás szerint ugyanis senkit se érhet meglepetésként, hogy az *Utunkban* az elmúlt másfél évben főként angolból (illetve „amerikából“), németből, franciából, oroszól, spanyolból, portugálból fordított próza és vers jelent meg.

Északi népek nyelveiből is fordítanak már nálunk: svédből, norvégból ugyan importra szorulunk még (Thinsz Géza, illetve Sulyok Vince külföldi munkatársak), de finn fordító volt a felejthetetlen Nagy Kálmán, az ma is Gellért Sándor; Bán Péter fáradhatatlanul tolmácsolja a balti népek íróit. Ezzel szemben a szláv irodalmak reális súlyuknál, értéküknél jóval szerényebb helyet kapnak az *Utunk* kínálta panorámában, amit azért bajos lenne áthághatatlan nyelvi akadályokkal magyarázni.

Mi az, ami valóban megtévesztő, és tartok tőle, hogy az is marad még jó ideig? A harmadik világ hagyományaiban, jelenében és távlatosságában egyaránt erőteljes irodalma egyre gyakrabban szerepel az *Utunkban* is. Latin-Amerika irodalma nyelvileg nem megközelíthetetlen terület. Újabban a Jánosházy Györgyénél jóval gyakrabban szerepel Asztalos Lajos neve. Feltételezzük (Jánosházyról biztosan tudjuk), hogy valóban tud spanyolul, illetve portugálul. Afrika és Ázsia nemzeteinek irodalma azonban becslésem szerint 90%-ban angol vagy francia közvetítéssel jut olvasóinkhoz. Ezen belátható időn belül nem lehet változtatni, bár gyanítom, pontosabban: remélem, hogy a fővárosi egyetem orientalisztikai fakultásának vannak magyar ajkú hallgatói is. De lehet változtatni azon a nem egészen etikus eljáráson, hogy (jegyzeteim tanúsága szerint legalábbis) nem tudhatjuk, mikor olvasunk eredeti tolmácsolást, és mikor közvetítő nyelvet használt. Félreértés ne essék: az *Utunkot* hódolat illeti s nem bírálát, amiért nem fősztja meg olvasóit japán, kínai, hindu, afrikai írók, költők megismerésétől addig sem, amíg hazai orientalisták eredeti fordításában élvezhetik ezeknek a nagy népeknek valóban nagy irodalmát. Köztudott az is, hogy az afrikai írók egy része — a kulturális gyarmatosítás máig érezhető következményeként — valóban franciául, illetve angolul ír. De arra, hogy esetenként milyen nyelv ismeretében tolmácsolta őket a fordító, mégis csupán következtetni lehet, részint a fordító személyének ismeretében, részint meg — már ha van egyáltalán ilyen — a bio-bibliográfiai jegyzetek sorai közül.

Összegezéssül, mindenekelőtt azt az olvasóktól gyakran hangoztatott igényt fogalmaznám meg, hogy a kitekintő-tájékoztató funkciót, amelyet a hazai magyar művelődés munkamegosztásában eléggé nem dicsérhető hivatástudattal magára vállalt, az *Utunk* az eddiginél is hasznosabban tölthetné be, ha nemcsak alkalomszerűen, hanem rendszeresen, szerényebb vagy terjedelmesebb adatközlő, értelmező szöveggel helyezné el az éppen közölt művet, alkotót a jelentőségét, sajátosságait meghatározó összefüggésekbe. Ettől nem szabad eltérni még közismert (akár Nobel-díjas) szerzők esetében sem, mert az olvasók tábora korosztályok, nemzedékek szerint is rétegeződik, s ha a mai negyvenéves ismeri is Jorge Luis Borgest vagy William Saroyant, egyáltalán nem bizonyos, hogy a mai húszéves is tudja, amit tudni illik és érdemes róluk. (Kiváltképp, mivel hazai magyar könyvkiadásunk figyelme eddig nem terjedt ki az említett két szerzőre, akik közül Borges például feltétlenül megérdemelne egy Horizont-kötetet!)

Ami a sokat emlegetett szelekciót illeti: Saroyanról lévén szó az imént, nem titkolhatom el, hogy az elmúlt évtized amerikai irodalmában legalább egy tucat szerző akad, aki az *Utunk* olvasója számára is többet mond a mai Amerika közérzetéről, társadalmi és irodalmi vonatkozásban egyaránt, mint ez a kétségtelenül jótollú író. Ilyesmikre gondoltam — a példák tetszés szerint szaporíthatók —, amikor a válogatás esetlegességére, a következetes, átgondolt szerkesztői koncepció fogyatékoságaira utaltam. A német nyelvterületről válogatott egyre több, egyre jobb s főként a mai osztrák, nyugatnémet, svájci stb. irodalmi mozgásra egyre jellemzőbb írásközlése az *Utunk* 1971-es és 1972-es számaiban bizonyítja, hogy az igény nemesak reális, hanem kielégíthető is. Igaz, hogy itt megint csak az a gyanú merül fel, hogy az érdem több mint fele részben a szerkesztőnél jobban, mozgékonyabban tájékozódó fordítóté.

A konklúzió meglepőnek tűnhet: másfél éves kollekciónál átlapozása, egyes írások újraolvasása után az, amit az *Utunk* a külföldi kortárs irodalomból kínál, jobbnak bizonyul, mint amilyenek a szokásos heti olvasgatás mutatja. Természetes és helyes, hogy az egész többet nyújtson a részről: itt ugranak ki, nem az olvasmány pillanatnyi hatása alatt, az egész hibái is, erőnei is. Mit bizonyít ez? Csakis azt, hogy a világ irodalmi termése olyan gazdag, hogy még akkor is, amikor a véletlen társszerkesztőként működik közre a válogatás munkájában, a nagy számok törvényének erejével érvényesül a spontán minőségi szelekció. Ha ehhez a spontaneitáshoz az eddiginél fokozottabb mértékben társul a körültekintő módszeresség — a jó közepes átlagszínvonal kitünőre emelhető.

Szilágyi Júlia

Kádár Tibor: Család

